

2024. gada 12. jūnijā
Plašsaziņas līdzekļiem

Ēnu ekonomika Latvijā mazinās: pirmoreiz priekšā Lietuvai

Atbilstoši jaunākajiem Rīgas Ekonomikas augstskolas (SSE Riga) “Ēnu ekonomikas indeksa Baltijas valstīs” datiem, ēnu ekonomikas apjoms Latvijā 2023. gadā ir samazinājies un veido 22.9% no IKP, kas ir par 3.6 procentpunktiem mazāk, salīdzinājumā ar 2022. gadu. Neliels ēnu ekonomikas samazinājums 2023. gadā ir vērojams Igaunijā – tas ir 17.9%, salīdzinājumā ar 18.0% no IKP 2022. gadā. Savukārt Lietuvā, 2023. gadā ēnu ekonomika, salīdzinājumā ar 2022. gada rādītājiem, ir pieaugusi par 0.6 procentpunktiem un sasniedz 26.4% no IKP.

Ēnu ekonomikas indeksa aprēķini Baltijas valstīs tiek veikti kopš 2009. gada. Atbilstoši jaunākajiem datiem, 2023. gadā Lietuvā ir sasniegts augstākais ēnu ekonomikas apjoma rādītājs kopš uzsākti ēnu ekonomikas mērījumi. Šī ir arī pirmā reize kopš 2009. gada, kad ēnu ekonomikas apjoms Lietuvā ir lielāks kā Latvijā.

Kā norāda pētījuma autors, SSE Riga profesors Dr Arnis Sauka: “Ēnu ekonomikas apjomu iepriekšējos dažus gadus Latvijā lielā mērā noteica ārējie apstākļi - nenoteiktība, kas bija saistīta ar Covid-19 pandēmiju, Krievijas karu Ukrainā, u.c. apstākļiem. Viens no izskaidrojumiem ēnu ekonomikas samazinājumam Latvijā 2023. gadā ir tas, ka patreiz ir iestājusies zināma “sajūtu līmeņa stabilitāte”. Proti, uzņēmumi, lielākoties, ir pieskaņojušies esošajai situācijai, kā arī jauni satricinājumi klāt nav nākuši. Jau iepriekš prognozējām, ka pie šādiem apstākļiem, ēnu ekonomikai valstī būtu jāmazinās par vismaz 1%. Samazinājums ir lielāks, un tas var būt saistīts arī ar publiskotajām aktivitātēm ēnu ekonomikas mazināšanai, piemēram, skaidras naudas aprites jomā.”

Ēnu ekonomikas indeksa pētījuma rezultāti liecina, ka Latvijā, Igaunijā un Lietuvā nozīmīgākā ēnu ekonomikas komponente 2023. gadā bija “aploksņu algas”, kas Latvijā veido 48.2% no kopējās ēnu ekonomikas, savukārt, Igaunijā - 45.3%, bet Lietuvā 35.5%. Cita komponente “neuzrādītie ieņēmumi” Latvijā 2023. gadā sastāda 25.8% no kopējās ēnu ekonomikas, bet “neuzrādīto darbinieku” komponente - 26.0%. “Neuzrādītie darbinieki” Igaunijā, 2023. gadā, sastāda 32.0% no kopējās ēnu ekonomikas, bet “neuzrādītie ieņēmumi” - 22.7%. Savukārt, Lietuvā “neuzrādītie ieņēmumi” 2023. gadā sastāda 34.5% no kopējās ēnu ekonomikas, bet “neuzrādīto darbinieku” komponente - 30.0%.

Vidējās algas daļa (%), ko uzņēmēji slēpj no valsts, jeb aploksņu algas, 2023. gadā Latvijā, salīdzinājumā ar 2022. gadu, samazinājās par 1,4 procentpunktiem un sasniedza 23,6%. Neliels

aplokšņu algu samazinājums 2023. gadā, salīdzinoši ar 2022. gadu vērojams arī Igaunijā - no 16.8% uz 16.5%. Savukārt, Lietuvā aplokšņu algas 2023. gadā ir pieaugušas līdz 20.8% (+0.8 procentpunkti, salīdzinājumā ar 2022. gadu). Tādējādi, lai arī vairs nav vērojamas ļoti lielas atšķirības Baltijas valstu starpā, Latvijā aplokšņu algas joprojām ir lielākas kā Lietuvā un Igaunijā.

Ienākumu (peļņas) neuzrādīšanas jomā, 2023. gadā salīdzinoši ar 2022. gadu, vērojams samazinājums visās trīs Baltijas valstīs, bet vislielākais Latvijā, kur ienākumu neuzrādīšana samazinājusies no 16.3% uz 14.6% (-1.7 procentpunkti, salīdzinājumā ar 2022. gadu). Ienākumu neuzrādīšana Igaunijā 2023. gadā samazinājās līdz 9.5% (11.1% 2022. gadā), bet Lietuvā tā ir visaugstākā Baltijas valstu starpā - 19.6% (19.7% 2022. gadā). Savukārt, atbilstoši jaunākajiem ēnu ekonomikas indeksa datiem, 2023. gadā, salīdzinājumā ar 2022. gadu, visās trīs valstīs vērojams pieaugums darbinieku neuzrādīšanas apjomā. Proti, Latvijā darbinieku neuzrādīšana (vidējais % no darbinieku kopskaita, kas tiek nodarbināti bez līguma) 2023. gadā sasniedza 11.7% (+0.6 procentpunkti, salīdzinājumā ar 2022. gadu), Lietuvā - 15.4% (+1.0 procentpunkti), bet Igaunijā - 10.7% (+1.2 procentpunkti). Tātad, atbilstoši jaunākajiem ēnu ekonomikas indeksa rezultātiem, arī darbinieku neuzrādīšanas apjoms 2023. gadā Lietuvā ir lielāks kā Latvijā.

Pētījuma rezultāti liecina, ka vispārējais kukuļdošanas līmenis (procents no ienākumiem, ko firmas maksā neoficiālos maksājumos, lai "nokārtotu lietas") 2023. gadā, salīdzinājumā ar 2022. gadu, ir pieaudzis Latvijā (par +0.6 procentpunktiem), sasniedzot 10.0%. Savukārt, vispārēja kukuļdošanas līmeņa samazinājums vērojams Lietuvā (par -2,3 procentpunktiem), un nedaudz arī Igaunijā (-0,2 procentpunkti), attiecīgi, 8.1% un 6,2%. Pētījuma rezultāti arī parāda, ka Lietuvā un Igaunijā 2023. gadā, salīdzinājumā ar 2022. gadu, ir palielinājies vidējais % no līguma summas, lai nodrošinātu valsts pasūtījumu, proti, no 6.6% uz 7.9% Lietuvā un no 2.1% uz 3.3% Igaunijā. Latvijā šajā komponentē vērojams samazinājums no 7.9% 2022. gadā uz 7.5% 2023. gadā.

Visaugstākais ēnu ekonomikas līmenis 2023. gadā Latvijā ir vērojams Kurzemē (24.2%), kam seko Rīgas reģions (23.8%), Latgale (22.7%), Vidzeme (22.2%) un Zemgale (18.0%). Nozaru griezumā visaugstākais ēnu ekonomikas īpatsvars Latvijā joprojām ir būvniecības nozarē - 34.2% (-0.3 procentpunkti, salīdzinājumā ar 2022. gadu). Ēnu ekonomikas apjoms 2023. gadā mazumtirdzniecībā Latvijā sasniedza 27,0% (30,5% 2022. gadā), pakalpojumu sektorā - 26,4% (28,6% 2022. gadā), ražošanā - 18,9% (23,9% 2022. gadā), bet vairumtirdzniecībā - 13,0% (20,5% 2022. gadā).

Attiecībā uz attieksmi, uzņēmumi Baltijas valstīs joprojām ir relatīvi apmierināti ar Valsts ieņēmumu dienesta (VID) darbību. Saskaņā ar jaunākā pētījuma datiem, apmierinājums gan ir nedaudz augstāks Lietuvā un Igaunijā. Proti, skalā no 1-5, kur 5 nozīmē ļoti lielu apmierinātību, 2023. gadā apmierinātība ar VID Latvijā sasniedz 3,47 (3,60 2022. gadā), Lietuvā - 3,75 (3,61 2022. gadā), bet Igaunijā - 3,76 (3,81 2022. gadā).

Pētījuma rezultāti liecina, ka 2023. gadā, salīdzinājuma ar 2022. gadu, visās Baltijas valstīs pasliktinājusies uzņēmēju apmierinātība ar valsts nodokļu politiku, proti, skalā no 1-5, Latvijā apmierinātība ir samazinājusies no 2,76 2022. gadā uz 2,60 2023. gadā. Lietuvā no 2,99 uz 2,84 un Igaunijā no 3,13 uz 3,58. Salīdzinoši strauji samazinoties uzņēmēju apmierinātībai ar nodokļu politiku, 2023. gadā Igaunijas uzņēmēju apmierinātība ar valsts nodokļu politiku pirmo reizi kopš 2020. gada ir zemāka kā pārējās Baltijas valstīs.

2023. gadā samazinājusies arī uzņēmēju apmierinātība ar biznesa likumdošanas kvalitāti, proti, skalā no 1-5, Latvijā tā ir nokritusies no 3,11 2022. gadā uz 3,04 2023. gadā, bet Lietuvā no 2,97 uz 2,95, savukārt, Igaunijā no 3,44 uz 3,20. Apmierinātība ar valdības atbalstu uzņēmējiem vērtējumā skalā no 1-5, Latvijā 2023. gadā ir samazinājusies līdz 2.57 (2.89 2022. gadā), Lietuvā līdz 2.77 (2.86 2022. gadā), bet Igaunijā līdz 2.43 (2.70 2022. gadā).

Kā norāda pētījuma autors, SSE Riga profesors Dr Arnis Sauka: “Ēnu ekonomikas mazināšana turpmākajos gados ir lielā mērā atkarīga no politiķu spējas ieviest ambiciozākus ēnu ekonomikas mazināšanas pasākumus. Piemēram, ir svarīgi, lai dažādu ministriju un to pakļautībā esošo iestāžu starpā tiktu nodrošināta labāka koordinācija, politiķi rādītu labu piemēru paši, un ēnu mazināšanai tiktu pielietotas modernākas pieejas. Tāpat, būtu jāuzlabo ne tikai pieķeršanas mehānismi par izvairīšanos no nodokļu maksāšanas, bet arī tas, lai nodokļu nemaksātāji saņemtu atbilstošus sodus. Vēl svarīgāk, un to esam jau uzsvēruši arī iepriekšējos gados - ir nepieciešams vairāk ieguldīt, lai veicinātu uzņēmēju vēlēšanos labprātīgi maksāt nodokļus, proti, celt nodokļu morāli. Atbilstoši mūsu aprēķiniem, nodokļu morāle Latvijā, diemžēl, neuzlabojas - tā ir mazliet augstāka kā Lietuvā, bet zemāka kā Igaunijā. Tas lielā mērā atspoguļojas arī ēnu ekonomikas apjoma rezultātos.”

Pētījuma prezentācija publicēta SSE Riga mājas lapā: <https://www.sseriga.edu/shadow-economy-index-baltic-countries>

Par SSE Riga Ēnu ekonomikas indeksu

SSE Riga pētījums “Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs” tiek noteikts reizi gadā, izmantojot Baltijas valstu uzņēmēju aptaujas. Pētījuma autori ir SSE Riga Ilgtspējīga biznesa centra direktors, profesors Dr. Arnis Sauka un SSE Riga profesors Dr. Tālis Putniņš. Lai aprēķinātu ēnu ekonomikas lielumu procentos no IKP, indeksā ir iekļauti aprēķini par neuzrādītajiem uzņēmējdarbības ienākumiem, neregistrētajiem vai slēptajiem darbiniekiem, kā arī neuzrādītajām “aplokšņu” algām.

Papildu informācijai:

Arnis Sauka, SSE Riga profesors un Ilgtspējīgas biznesa centra direktors
arnis.sauka@sseriga.edu, tālrunis: 26043567

Dana Kumpiņa, SSE Riga Komunikācijas vadītāja
dana.kumpina@sseriga.edu, tālrunis: 29129329